

Osallistujien haastattelut osoittivat perustulokokeilun vaikutusten moninaisuuden

Perustulokokeilun vaikutukset haastattelukertomuksissa

Suomen perustulokokeilun loppuarviointiraportissa (1) olemme tarkastelleet kokeilun vaikutuksia analysoimalla 81:n kokeilussa mukana olleen henkilön haastattelukertomuksia perustulokokeiluun liittyvistä kokemuksista. Monipuolinen ja laaja haastateluaineisto on tuotettu kokeilun loputtua kevään 2019 aikana.

Olemme analysoineet haastateltavien kertomuksia Hannah Arendtin (1958/2017, ks. myös Jansson, 2019) modaliteettiteorian avulla. Teoria tähtää eri elämisen ehtojen jäsentelyyn, ja sen yhtenä lähtökohdaksi on ihmisen perusaktiiviteettien jaottelu kolmeen niin kutsuttuun modaliteettiin, joita ovat työ (labour), valmistaminen (work) ja toiminta (action).

Työn modaliteetti: kokemukset vaihtelivat

Haastattelukertomuksissa on tunnistettavissa kaksi toisistaan eriävää tapaa kuvata perustulokokeilun vaikutuksia työn modaliteettiin – eli välttämättömään toimeentulon hankkimiseen ja kuluttamiseen – liittyen.

Ensimmäinen tapa liittyi niihin kuvauksiin, joissa haastateltavat kertovat perustulon vaikuttaneen selvästi heidän työmarkkinakäyttäytymiseensä ja työllistymiseensä sekä olleen merkityksellinen omalle toimeentulolle ja kuluttamismahdollisuuksille. Tällöin haastateltavat kertoivat perustulon kannustaneen työhön hakeutumisessa, työssä pitäytymisessä tai työelämään palautumisessa. Näissä kertomuksissa korostuu töiden – erityisesti lyhyiden, osa-aikaisten ja satunnaisten keikkatöiden sekä omaa koulutus-, osaamis- ja palkkatasoa vastaamattoman matala-palkkatyön – vastaanottamisen helpottuminen.

Yhtäältä näissä kertomuksissa perustulolla on voitu hakeutua itselle epämieluisaan ja kuluttavaan palkkatyöhön, joka on voinut lisätä esimerkiksi terveysvaivoja, väsymystä ja sosiaalisen kanssakäymisen kaventumista. Toisaalta perustulon kerrotaan myös esimerkiksi tarjonnan odotettuja ja mieluisia siirtymiä palkkatyöhön, vapautta kieltäytyä epämieluisista työtarjouksista ja kannustaneen kokeilemaan uranvaihtoa ja uuteen ammattiin hakeutumista.

- Laadullinen tutkimus perustuu 81:n perustulokokeiluun osallistuneen henkilön haastattelukertomuksiin perustulokokeilun vaikutuksista.
- Haastateltavat kuvasivat kokeilun kannustin- ja työllisyysvaikutuksia vaihtelevilla ja ristiriitaisilla tavoilla. Osa haastateltavista kertoi kokeilun vaikuttaneen selvästi heidän työmarkkinakäyttäytymiseensä, kun taas osalle kokeilun vaikutus oli ollut vähäinen.
- Haastateltavat kuvasivat työmarkkinoilla tapahtuneiden onnistumisien olleen usein pitkäaikaisia "projekteja", joissa on voitu onnistua vasta kokeilun loppupuolella tai sen jälkeen.
- Vaikka kuvaukset perustulon vaikutuksista olivat yleisesti melko myönteisiä, joillekin palkkatyöhön siirtyminen oli myös tarkoittanut vähäisempää jaksamista ja kaventuneita yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia.
- Haastateltavat kertoivat perustulon kuitenkin myös tarjonnan aiempaa laajemman kirjon legitimejä tapoja osallistua yhteiskuntaan, muun muassa vapaaehtois- ja omaishoivatyön kautta.

Työllistymiseen vaikuttivat myös haastateltavien kokeilua edeltävät erilaiset lähtökohdat. Osassa kertomuksissa haastateltavat kuvaavat työllistymiseen liittyvät onnistumiset pitkäaikaisina projekteina esimerkiksi mielenterveysongelmien, asunnottomuuden tai muutoin vaikeutuneen elämäntilanteen vuoksi. Tällöin työllistymiseen on vaikuttanut perustulon lisäksi moni muukin tekijä, kuten viranomaisilta tai kolmannelta sektorilta saatu tuki.

Toinen tapa liittyy kuvauksiin, jossa haastateltavat kertoivat, että perustulon merkitys heidän työmarkkinakäyttämiseensä ja työllistymiseensä oli pieni. Joillekin haastateltavista työtä oli löytynyt perustulokokeilusta riippumatta. Toiset taas toivat kertomuksissaan esiin, että työtä ei kerta kaikkiaan tahtonut löytyä tai että he omassa elämäntilanteessaan eivät juuri silloin voineet hyödyntää perustulon tarjoamia mahdollisuuksia. Varsinkin itsensä osatyökykyiseksi tai työkyvyttömäksi mieltäneet haastateltavat kuvasivat perustulokokeilun vaikutuksia omalla kohdallaan varsin vähäisiksi; kun palkkatyöhön siirtyminen ei ollut erinäisistä syistä ajankohtaista, perustulo oli taannut vain välttämättömän toimeentulon ja kulutuksen, jos aina edes sitäkään.

Näissä elämäntilanteissa perustulon kerrottiin kuitenkin lisänneen taloudellisen turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta sekä vähentäneen kielteisiä byrokratiakokemuksia.

Toisaalta haastattelukertomuksissa on myös kuvauksia siitä, että perustulokokeilun koetaan ”epäonnistuneen” niissä tilanteissa, kun haastateltavan terveydentila tai työkykyisyys ei ole mahdollistanut palkkatyöhön siirtymistä. Tämä heijastaa kokeiluun liitettyä työllistämistavoitetta.

Valmistamisen modaliteetti: mahdollisuus tehdä merkityksellisiä valintoja

Haastattelukertomuksissa on myös kuvauksia perustulokokeilun vaikutuksista valmistamisen modaliteettiin liittyen, eli haastateltavien kuvauksia kohentuneista mahdollisuuksista tehdä itselle merkityksellisiä ja kestäviä valintoja työnteon suhteen.

Perustulokokeilun kerrotaan vahvistaneen valmistamisen modaliteettia erityisesti luovan kulttuurialan työssä, pienyritysjätoiminnassa, opiskelussa ja asiantuntijatyössä. Haastattelukertomuksissa luovan alan työntekijät tuottavat haastattelupuheessaan erityisen positiivisia kuvauksia perustulokokeilun vaikutuksista tilanteissa, joissa esimerkiksi yhteensovitetaan pirstaleista ja projektiluontoisia ”silpputyötä”. Työn vastaanottamisen helpous liitetään haastattelukuvauksissa myös byrokratian keventymiseen sekä työttömyysturvaan liittyvien pakko- ja sanktitoimenpiteiden poistumiseen.

Haastattelukertomuksissa osa haastateltavista kuvaa perustulokokeilun myös vapauttaneen heidät omaehtoiseen ja -tahtiseen opiskeluun, itsensä kehittämiseen ja sivistämiseen. Haastattelukertomuksissa perustulokokeilun ajan kerrotaan myös tarjonneen tilaisuuden löytää tasapaino omaan elämäntilanteeseen, mahdollisuuden ”etsiä itseään” ja ”omaa juttuaan” tai tavoitella pitkän tähtäimen haaveita ja unelmia merkityksellisestä työstä ja tekemisestä.

Haastattelukertomuksissa omien unelmien ja pitkäaikaisten haaveiden tavoittelu liittyy myös kertomuksiin yritystoiminnan käynnistämisestä. Jotkut haastateltavat kuvaavat perustulon saamisen kannustaneen ja rohkaisseen heitä pienyritysjäytteen, sillä kokeilu tarjosi mahdollisuuden kokeilla yrittäjyyttä ilman suurta taloudellista riskiä.

Näiden kertomusten keskiössä ovat kuvaukset mahdolli-

suudesta saada tehdä työkseen merkityksellisiä ja mielekkäitä asioita, eli sitä mitä ”oikeasti haluaa”. Yritystoimintaan liittyvät kertomukset ovat kuitenkin monilta osin ristiveitoisia: yhtäältä haastateltavien kertomuksissa korostuu ilo saada toteuttaa itseään, toisaalta yritystoiminta on voinut johtaa esimerkiksi toimeentulo-ongelmiin.

Toiminnan modaliteetti: tilaisuuksia osallistua yhteiskuntaan

Haastattelukertomuksissa on tunnistettavissa myös toiminnan modaliteettiin liittyviä sisältöjä, eli kertomuksia perustulokokeilun vaikutuksista haastateltavien yhteiskunnalliseen osallistumiseen sekä laajemmin itseä ja muita hyödyttävään palkkatyön ulkopuoliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen ja vuorovaikutukseen.

Toiminnan modaliteetin näkökulmasta haastattelukertomuksien kuvauksissa perustulokokeilu on mahdollistanut esimerkiksi tilaisuuksia vapaaehto- ja yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön sekä muuhun muita hyödyttävään aktiiviseen toimintaan, kuten omaishoivaan. Osa haastateltavista kuvaa haastattelukertomuksissaan kokeilun herättäneen kiinnostusta yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön ja poliittiseen aktiivisuuteen, kuten ryhtyä ajamaan perustuloasiasiaa tai syventämään tietouttaan perustulosta ja sosiaalipolitiikasta yleisemmin.

Perustulokokeilun vaikutukset olivat yksilöllisiä

Haastateltavien kuvaukset perustulokokeilun vaikutuksista ovat siis moninaisia. Lisäksi haastateltavien valintoja olivat myös vahvasti ohjanneet perustuloon liittymättömät tekijät. Kaikki perustulokokeilun hyödyt eivät myöskään ole ainoastaan taloudellisia tai liity työllistymiseen. Osittain ne liittyvät myös osallisuuden kokemuksiin ja autonomian tunteen vahvistumiseen, kun kokeilun aikana tarjoutui mahdollisuus suunnitella ja ennustaa omaa elämää ilman sanktiointiin liittyvää huolta.

Tätä taustaa vasten onkin mahdollista, että kaikki perustulokokeilun vaikutukset eivät tule näkyviin kahden vuoden aikana. On myös tärkeää huomioida, että monen haastateltavan kohdalla tapahtui kokeilun aikana palkkatyön ulkopuolisia onnistumisia.

Vaikka kuvaukset perustulon vaikutuksista ovat melko myönteisiä, on syytä korostaa, että kaikki perustuloon liitetyt merkityksenannot eivät olleet sitä. Perustulokokeilun aikana palkkatyön ulkopuolella olleiden haastateltavien puheessa on taas vahvana ajatus siitä, että perustulokokeilulla on tähdätty nimenomaan työllisyyden lisäämiseen.

Ylipäätään näyttää siltä, että tuloksistamme on löydettävissä yhtymäkohtia hyvin vaihteleviin ja keskenään ristiriitaisiin teoreettisiin olettamuksiin perustulon vaikutuksista (olettamuksista esim. Standing, 2002; Kangas & Pulkka, 2016; van Parijs, 2013; Jansson, 2019).

Viitteet:

1) Blomberg, H., Kroll, C. ja Tarkiainen, L. (2020) Elämää perustulolla - Perustulokokeilun työllisyys-, osallisuus- ja autonomiavaikutukset kokeiluun osallistuneiden haastattelukertomuksissa. Kangas, O., Jauhiainen, S, Simanainen, M & Ylikännö, M. (toim.) Suomen perustulokokeilun arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:15, 107–135.

Lähteet:

Arendt, H. (1958/2017). Vita activa – Ihmisenä olemisen ehdot. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Jansson, I. (2019). Occupation and basic income through the lens of Arendt's vita activa. *Journal of Occupational Science*, Vol. 27(1): 125–137.

Kangas, O. ja Pulkka, V-V. (toim.) (2016). Ideasta kokeiluun? Esiselvitys perustulokokeilun toteuttamisvaihtoehtoista. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 13/2016.

Standing, G. (2002). *Beyond the New Paternalism: Basic Security as Equality*. London: Verso.

Van Parijs, P. (2013). The Universal Basic Income: Why Utopian Thinking Matters, and How Sociologists Can Contribute to It. *Politics & Society*, Vol. 41(2): 171 –182.

Lisätietoja:

dosentti Christian Kroll, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingin yliopisto, christian.kroll@helsinki.fi

